

De Nika rellen, tragedie of kans?

JEROEN HENDRIKS S4119401

Inhoudsopgave

Inleiding.....	2
Procopius en Malalas over de Nika rellen.....	6
De oorzaken en verloop van de Nika rellen	11
Constantinopel topografisch, tijdens en na de Nika rellen.....	17
Conclusie	22
Bibliografie	24

Inleiding

Bij de overzichtswerken die behandeld worden in deze scriptie zijn de Nika rellen van 532 een belangrijke mijlpaal voor Justinianus. In vrijwel elke behandeling van Justinianus is er een hoofdstuk gewijd specifiek aan de Nika rellen.¹ Het andere aspect dat belangrijk is in de overlevering van Justinianus was zijn bouwdrift, waarvan de Hagia Sophia het grootste voorbeeld van is. Er zijn rond deze aspecten van Justinianus twee debatten gaande. Het eerste debat gaat over onze overlevering van de Nika rellen en de betrouwbaarheid van deze overlevering. Het tweede debat gaat in op de archeologische vondsten uit de tijd van Justinianus en in welke mate de vondsten betrouwbaar zijn. In deze scriptie staat de verbinding tussen deze twee debatten centraal met de vraag:

Wat waren de uitwerkingen van de Nika rellen van 532 op de stad Constantinopel waardoor Justinianus en zijn regering de stad konden herbouwen en hoeveel werd hiervan gerealiseerd in de rest van de regeerperiode van Justinianus tot zijn dood in 565?

Om deze vraag te beantwoorden moeten we kijken naar beide debatten. De literatuur gaat in hoofdzaak in op óf de overgeleverde primaire bronnen óf de archeologische vondsten. Deze scriptie zal in de eerste twee hoofdstukken door middel van de primaire bronnen en de literatuur gebaseerd op de primaire bronnen een literatuurstudie doen om een overzicht te maken van de stand van zaken in Constantinopel voor de Nika rellen en het verloop van de rellen. Omdat de primaire bronnen problematisch zijn, aangezien ze de enige overleverde bronnen zijn, zal deze scriptie ook diep ingaan op de twee auteurs. De intenties en standplaatsgebondenheid van Malalas en Procopius zal geanalyseerd worden waardoor hun waarheidsgetrouwheid beter te begrijpen is. In het derde hoofdstuk zal deze scriptie eenzelfde studie doen op basis van archeologische vondsten en de literatuur op basis van de archeologie in Constantinopel. Door deze twee stromen van literatuur te bestuderen is het mogelijk om twee overzichten te maken van de situatie in Constantinopel. Deze overzichten zullen gaan over de twee momenten in de geschiedenis van Constantinopel tijdens de regering van Justinianus, de Nika rellen en de dood van Justinianus, in een literaire en een archeologische zin. Door vervolgens deze overzichten naast elkaar te plaatsen kan de scriptie de onderzoeksvraag beantwoorden.

Ten eerste gaat de scriptie het verloop van de Nika rellen bestuderen door de verschillen visies van auteurs te analyseren. Om deze vraag te kunnen beantwoorden gaat deze scriptie ook in op de weinige contemporaine primaire bronnen die we hebben, Procopius en Malalas. Ondanks dat deze werken meer ingaan op het verloop van de rellen is het van belang om te weten hoe de rellen zich uitspreiden over

¹ Evans, *The Emperor Justinian*, 15-21.

Constantinopel. Zo kunnen we een beeld krijgen welk deel van de stad aangetast was, hoe het vuur begon en zich uitspreidde over de stad. Deze twee primaire auteurs, samen met de historische context uit de overzichtswerken over Justinianus, geeft de scriptie de mogelijkheid om een overzicht te krijgen van de Nika rellen. De artikelen die in hoofdstuk een en twee behandelt gaan worden geven een inzicht op de specifieke effecten op de stad en de verwoestingen die werden aangebracht. Procopius' werken die ingaan op de Nika rellen zijn: *De Geschiedenis van de Oorlogen*², *de Geheime Geschiedenis*³ en *Over Gebouwen*.⁴ Aangezien dit klassieke werken zijn en Procopius aan het hof van Justinianus werkte is het belangrijk om de historische waarde van deze werken goed in te kunnen schatten.

Roger Scotts "Malalas, the Secret History, and Justinian's Propaganda" behandelt het historische accuraatheid van twee van de werken, genoemd in de titel. Door naar werken van Procopius en Malalas te kijken ontstaan er meerdere visies op Justinianus, zijn bouwwerken en de Nika rellen.⁵ Door daarbij ook Nigel Westbrook's artikel te halen, "The account of the Nika riots as evidence for sixth-century Constantinopolitan Topography", is te achterhalen of de beschrijving van de Nika rellen door Justinianus ook strookt met de archeologische bevindingen.⁶ Geoffrey Greatrex in "The Nika Riot: A Reappraisal" gebruikt beide auteurs om een verslag van de Nika rellen te geven. Hij gaat minder in op de verwoestingen in de stad Constantinopel, maar meer op het dag tot dag verloop van de rellen.⁷ Greatrex volgt hierbij in de voetsporen van J.B. Bury, die al in 1897 schreef over de Nika rellen en bekend staat als een autoriteit.⁸ Toch weet Greatrex verder te bouwen op Bury door de Nika rellen in de context van hooliganisme en sportgeweld in de rest van Byzantijnse geschiedenis. Na dit overzicht en inventarisatie van de Nika rellen is het mogelijk om te kijken naar het volgende onderdeel van de onderzoeksvraag, wat er daadwerkelijk gebouwd werd door Justinianus.

Het tweede debat gaat over het verschil tussen de twee grootste bronnen over Justinianus, Procopius en Malalas. Dit kan ons een inzicht geven in de manier waarop de propaganda van Justinianus de twee bronnen kleurt. Het is belangrijk om bewust te zijn van de propaganda van Justinianus, die veel te bereiken had met zijn visie van

² Procopius, *History of the Wars*, vert H. B. Dewing, Loeb Classical Library 48 (Cambridge, 1914).

³ Procopius, *The Anecdota or Secret History*, vert H. B. Dewing, Loeb Classical Library 290 (Cambridge, 1935).

⁴ Procopius, *On Buildings. General Index*, vert H. B. Dewing en Glanville Downey, Loeb Classical Library 343 (Cambridge, 1940).

⁵ Roger D. Scott, 'Malalas, the Secret History, and Justinian's Propaganda', *Dumbarton Oaks Papers* 39 (1985), 99-109.

⁶ Nigel Westbrook, 'The account of the Nika riots as evidence for sixth-century Constantinopolitan Topography', *Journal of the Australian early medieval association* 7 (2011), 33-54.

⁷ Geoffrey Greatrex, 'The Nika Riot: A Reappraisal', *The Journal of Hellenic Studies* 117 (1997), 60-86, alhier 82.

⁸ J. B. Bury, 'The Nika Riot', *The journal of Hellenic Studies* 17 (1897), 92-119.

grootsheid voor het Byzantijnse Rijk. In veel opzichten stond een groot en mooi Constantinopel symbool voor een groots en mooi Byzantijns Rijk. Evans in zijn boek *The Emperor Justinian and the Byzantine Empire* wijdt wederom een hoofdstuk aan Justinianus' bouwprogramma.⁹ Evans scheidt de bouwwerkzaamheden in 4 onderdelen: Kerken, water, publieke voorzieningen en defensieve werken. Voor deze scriptie is de laatste het minst belangrijk, omdat deze uitsluitend buiten de stad Constantinopel waren gebouwd, in de provincies en aan het front. Evans behandelt enkele belangrijke gebouwen die door Justinianus werden gesponsord, met als belangrijkste de Hagia Sophia. Evans bestudeert echter weinig de plannen van Justinianus, en noemt alleen enkele belangrijke projecten. Hij gaat meer in op andere gebieden waar Justinianus projecten startte, maar die projecten liggen buiten het bereik van deze scriptie.

Anders dan Evans kijkt Berger in "Streets and Public Spaces in Constantinople" meer naar de planning in een theoretisch kader van urbane planning en ontwikkeling. Door archeologische vondsten, topografische kaarten en nog bestaande gebouwen probeert Berger erachter te komen of delen van Constantinopel gebouwd zijn met een vooropgezet plan. De tijdsperiode die Berger pakt is echter groter dan alleen de regering van Justinianus omdat een stratenplan meestal organisch groeit over een lange periode.¹⁰ Hij gebruikt verschillende gebouwen die gebouwd zijn in Justinianus' tijd om van daaruit het stratenplan te extrapoleren.¹¹ De focus van Berger ligt ook op het gebied dat zwaar getroffen was door de rellen, namelijk het oude gedeelte van de stad rondom het Hippodroom.

Glanville Downey brengt naast beide auteurs nog een extra inzicht in de bouwpolitiek van Justinianus, namelijk het financiële aspect. Downey gebruikt veelvuldig Procopius om gebouwen te identificeren als projecten van Justinianus. Hij zet daar wel een kanttekening bij door te stellen dat er in Procopius' werk enkele gebouwen missen die wel in andere bronnen, zowel literair als archeologisch, te vinden zijn.¹² Een belangrijk verschil tussen Procopius en de archeologische werkelijkheid is volgens Downey dat in Procopius vooral de nadruk ligt op nuttige gebouwen, terwijl gebouwen die vooral gebouwd zijn voor zijn eigen ego zijn weggelaten uit de lijsten van Procopius.¹³

In al deze werken is er echter een lacune in de relatie tussen de Nika rellen en de bouwpolitiek van Justinianus. Vaak worden de Nika rellen genoemd als een fortuinlijk ongeluk waardoor er opeens een enorme hoeveelheid ruimte beschikbaar werd.

⁹ Evans, *The Emperor Justinian*, 49.

¹⁰ Albrecht Berger, 'Streets and Public Spaces in Constantinople.' *Dumbarton Oaks Papers* 54 (2000), 161-72.

¹¹ Berger, 'Streets and Public Spaces', 164.

¹² Glanville Downey, 'Justinian as a Builder', *The Art Bulletin* 32:4 (New York, 1950), 262-266, alhier 265.

¹³ Downey, 'Justinian as a Builder', 265.

Echter mist het onderzoek naar de verwoesting en de daaropvolgende invulling van die lege plekken. Een gebouw als een prefectuur werd verwoest tijdens de rellen, maar werd deze ook vervangen op dezelfde plek?¹⁴ Of nam men tijdens de wederopbouw de mogelijkheid om te kijken waar verbeteringen konden worden aangebracht, en werden deze ook voltooid? Deze verbintenis tussen de literaire en archeologische bevindingen mist in de al bestaande literatuur. Deze scriptie zal dit gat invullen door de twee overzichten met elkaar te vergelijken en op basis van deze vergelijking een antwoord geven op de hoofdvraag. In het eerste hoofdstuk zal een overzicht volgen van de Nika rellen en de twee hoofdoorzaken die leiden tot verwoesting zonder precedent in de Byzantijnse hoofdstad. In het tweede hoofdstuk bekijkt de scriptie de twee belangrijkste historische bronnen die overgeleverd zijn aan ons. Dat hoofdstuk zal ingaan op de verschillen tussen beide schrijvers en hoe zij omgingen met Justinianus' propaganda. Daar zal ook *De Aedificiis*, over de gebouwen, van Procopius behandeld worden met Malalas' *Chronographia* in de hand. Het derde en laatste hoofdstuk bekijkt de topografie van Constantinopel ten tijde van Justinianus. Deze scriptie gaat in dat hoofdstuk ook in op de verwoesting tijdens de Nika rellen en de herbouw door Justinianus in de periode na de rellen, tot zijn dood in 565.

¹⁴ Greatrex, *'A Reappraisal'*, 86.

Procopius en Malalas over de Nika rellen

De voornaamste primaire bronnen die schrijven over Justinianus zijn Johannes Malalas en Procopius.

Over Malalas is verassend weinig bekend. De enige informatie over zijn leven en de periode, waarin hij leefde komen uit zijn eigen geschrift, de *Chronicle*.¹⁵ Het is bekend dat hij lange tijd in Antiochië gewoond heeft en later naar Constantinopel is verhuisd. Antiochië speelt veelvuldig een hoofdrol in zijn kroniek. Hij was een contemporain van Justinianus, hij is waarschijnlijk geboren rond 490 en stierf in Constantinopel rond 570. Zijn schrijfstijl is zeer uniek vergeleken met andere schrijvers uit zijn tijd. Malalas' werk is geschreven in spreektaal, terwijl Procopius bijvoorbeeld in een geleerde toon schrijft. Veel moderne academici schrijven negatief over Malalas. Vooral de eerste boeken van zijn kroniek moeten het vaak ontgelden. Het laatste boek in de kroniek, dat uit 18 boeken bestaat, wordt gezien als van historische waarde.

De andere boeken zijn meer gestoeld op mythen en sagen en bevatten weinig concrete historische gebeurtenissen.¹⁶ Boek 18 behandelt de regeerperiode van Justinianus van 527 tot de dood van Justinianus in 565, al is het eind van boek 18 niet overgeleverd. Waar het begin van de Kroniek ambigu is met zijn datering, zijn de latere boeken beter gedateerd en is het mogelijk gebeurtenissen op een moderne kalender te plaatsen. Malalas baseert veel van zijn bevindingen op basis van algemeen bekende kennisgeving. Dit kan wijzen op een visie die sterk aansluit op de officiële lezing van het keizerlijk hof. Het was echter niet ongebruikelijk voor burgers om zelf kritisch te zijn op de propaganda uitgegeven door het bestuur.¹⁷ Malalas is als bron te gebruiken mits men kritisch kijkt naar zijn standpunt en met inachtneming van visie van de gewone Byzantijn op Justinianus.

Procopius kwam uit Caesarea in de Byzantijnse provincie Palaestina Prima. Over zijn jeugd is weinig bekend, maar hij had een goede educatie gekregen in zijn jonge jaren. Hij had een opleiding tot advocaat genoten en in die hoedanigheid werd hij in 527 aangesteld in het gevolg van Belisarius. Procopius bleef verbonden aan Belisarius tot in ieder geval 540 en in deze periode schreef hij *De Bellis*, *Over de Oorlogen*.¹⁸ In het kielzog van Belisarius was Procopius een ooggetuige van de Nika rellen in 532. Belisarius net terug was gekeerd van een oostelijke campagne en was instrumenteel in het neerslaan van de rellen. Na de Nika rellen volgde Procopius Belisarius op zijn verder campagnes tot de

Heiligen fresco van Procopius
(artistieke impressie)

¹⁵ John Malalas, *The Chronicle*, XXI.

¹⁶ Warren T. Treadgold, *A History of the Byzantine State and Society* (Stanford, 1998), 267.

¹⁷ Scott, 'Malalas Propaganda', 100.

¹⁸ Evans, *The Emperor Justinian*, 98.

Gothen oorlog in 544, Procopius verbleef vanaf dat moment in Constantinopel. Hij verbleef in de hoogste regionen van de Byzantijnse samenleving en bleef in de gunst van Justinianus. Later in zijn leven schreef hij *De Aedificiis*, *Over de Gebouwen*. Hierin beschrijft Procopius de vele gebouwen waar Justinianus opdracht voor had gegeven in zijn regeerperiode. De *Aedificiis* was een panegyriek, een lofrede over Justinianus. Procopius heeft niets dan lof over voor Justinianus en zijn wonderbaarlijke gebouwen.¹⁹ Dit is niet verassend aangezien Justinianus veel macht bezat, vooral in de latere jaren van zijn regering. Het werk is echter niet af, wat blijkt uit fouten die in de tekst zitten. Er zijn meerdere gebouwen die missen in dit overzichtswerk, evenals dubbele vermeldingen van verschillende gebouwen.²⁰ Wat aangenomen wordt is dat Procopius stierf voordat *De Aedificiis* afgerond kon worden. Het laatste boek van de zes boeken, waaruit de lofrede bestaat, is kleiner dan de eerder boeken, wat wijst op een onvoltooid werk. Hoewel *Over de Gebouwen* het laatste werk was, dat Procopius geschreven heeft, is het niet het laatste werk dat we kennen van zijn hand. In 1623 werd een ongepubliceerd stuk van Procopius gevonden in de Vaticaanse bibliotheek.

De *Anekdata*, of *Geheime Geschiedenis*, is drastisch anders dan wat op dat moment van Procopius bekend was. De *Anekdata* is een bijtende kritiek op de keizer, wat verklaart waarom het ongepubliceerd bleef.²¹ De slachtoffers van Procopius zijn, naast Justinianus zelf, de keizerin Theodora en zijn voormalige broodheer Belisarius. Het laat een andere kant zien van de auteur, die tot dan toe vol lof schreef over de keizer.

Deze twee gezichten van Procopius contrasteren met de zienswijze van Malalas op Justinianus. Waar Procopius zeer veel lof heeft over de keizer in zijn vroege loopbaan is hij kritisch in de *Anekdata*. Malalas daarentegen is neutraler, maar dreigt te steunen op keizerlijke noties die gekleurd waren door de publieke functionarissen. De *Chronicle* en de *Anekdata* behandelen deels dezelfde gebeurtenissen. Ze zijn het eens over de feiten, maar geven een andere interpretatie van die feiten. Malalas wijt de bouwdrift van Justinianus aan zijn onbaatzuchtigheid, terwijl Procopius benadrukt dat hij minder essentiële gebouwen liet oprichten dan gebouwen die zijn eigen grootsheid bevorderden.²²

Het staat voor beide auteurs vast dat Justinianus de opdracht gaf om veel bouwwerken op te zetten, maar beide auteurs geven een andere gedachte achter deze bouwdrift. Procopius geeft bij elke gebeurtenis de meest negatieve versie die hij kan bedenken. Malalas geeft een zachtere kijk op diezelfde gebeurtenissen. Procopius bekijkt Justinianus vanuit de bovenste lagen van de Byzantijnse samenleving, wat reflecteert in zijn negatieve kijk op de veranderingen in erfrecht. Deze veranderingen raakten vooral de aristocratie negatief. Daarmee probeerde Justinianus meer invloed uit te oefenen op de senatoren klasse. Delen van zijn nieuwe wetgeving zet de

¹⁹ Evans, *The Emperor Justinian*, 100.

²⁰ Glanville Downey, 'The Composition of Procopius, *De Aedificiis*', *Transactions and Proceedings of the American Philological Association* 78 (1947), 171-183, alhier 176.

²¹ Scott, 'Malalas Propaganda', 100.

²² Ibidem, 101.

aristocratie in een kwaad daglicht.²³ De visie van Procopius is een voorbeeld van het sentiment onder de rijkere bevolking, hetzelfde sentiment dat leidt tot de roep om een nieuwe keizer tijdens de Nika rellen. Het harde optreden na de Nika rellen, ook tegen de senatoren die de rellen steunden, zorgden ervoor dat zij weinig tegenstand boden. Dit nam echter niet de mening weg die zij hadden op Justinianus, wat blijkt uit de angst die Procopius had om zijn *Anekdotia* te publiceren.

Het andere gezicht van Procopius is te zien in *De Aedificiis*. Zoals eerder gezegd is dit een lofrede over Justinianus waarin de bouwwerken die in opdracht van de keizer zijn gebouwd. Het wordt gezien als een gedetailleerd overzicht van de gebouwen, hoewel het onmiskenbaar propaganda is voor Justinianus.²⁴ Om een onpartijdig overzicht van de gebouwen van Justinianus in Constantinopel te krijgen is het belangrijk om de lijst te vergelijken met de informatie uit een andere bron zoals die van Malalas. Daarnaast is het mogelijk dat er onderdelen missen uit *De Aedificiis*, aangezien het onvoltooid lijkt, die waar mogelijk opgevuld kunnen worden met andere bronnen.²⁵

Een van de grootste boeken in *De Aedificiis* is gewijd aan Constantinopel, de andere boeken aan andere delen van het Byzantijnse rijk. Procopius maakt in dit boek onderscheid tussen kerken aan de ene kant en overige gebouwen aan de andere kant.²⁶ Anders dan Procopius doet geloven in de *Anekdotia*, is het een evenwichtige groep gebouwen met veel publieke werken en kerken voor de bevolking van Constantinopel. Het grote aantal kerken is niet ongebruikelijk, aangezien het Byzantijnse rijk een diepe religieuze samenleving was.²⁷ Alleen al in Constantinopel bouwde Justinianus twintig kerken, waarvan enkele herbouwde kerken die verwoest waren in de Nika rellen, de Hagia Sophia en de Hagia Irene als de bekendste van deze kerken. De bekendste kerken zijn maar een klein onderdeel van het geheel van de gebouwen dat Justinianus liet bouwen. Er was ook een noodzaak om nieuwe gebouwen en kerken te bouwen, aangezien tijdens de Nika rellen grote delen van Constantinopel waren afgebrand, waaronder vele kerken in het keizerlijk district. De herbouw van de Hagia Sophia begon al enkele weken nadat Justinianus de rellen had onderdrukt. Deze snelle ontwikkeling van de bouwplaats wijst op een al vooraf geplande verbouwing van de bestaande Hagia Sophia.²⁸

De Nika rellen gaven Justinianus de mogelijkheid de bouw te financieren en maakte plaats een uitgebreid bouwprogramma. Na de rellen liet Justinianus de aristocraten oppakken die het geweld hadden gepolitiseerd en nam hun bezittingen in. Hypatius,

²³ Sarris, *Economy Justinian*, 210-211.

²⁴ Evans, *The Emperor Justinian*, 49.

²⁵ Downey, 'Composition', 172.

²⁶ Downey, 'Justinian as a Builder', 264-265.

²⁷ Ibidem, 265.

²⁸ Ibidem, 262.

die door de meute tot keizer was gekroond, was een van die senatoren. In de *Anekdata* beschrijft Procopius, dat Justinianus testamenten vervalste en via bedrog de rijke bovenlaag van hun geld ontnaamde.²⁹ Een meer logische verklaring is dat Procopius hier spreekt voor de aristocratie. De werkelijkheid was dat de aristocratie zichzelf verrijkt had door verslachte wetten, waar tegen Justinianus na zijn aantreden hard optrad. Justinianus probeerde zo zijn gezag te bevestigen.³⁰ De vrijgekomen fondsen konden daarnaast goed gebruikt worden voor de herbouw van de stad. De Hagia Sophia moet zeer veel geld gekost hebben. Door een combinatie van een verbeterde belastinginning onder Johannes de Cappadociër, de inbeslagname van eigendommen en een goed gevulde staatskas. Daarnaast begon ook de verovering van Noord-Afrika in 533 door Belisarius. Belisarius slaagde er in de Vandalen, die de vroegere Romeinse provincie hadden ingenomen, te verslaan. Noord-Afrika was een rijke provincie en de herovering leverde veel geld op. Justinianus gebruikte dit kapitaal deels om de verwoeste delen Constantinopel te herbouwen.³¹

Naast de kerken om aan de spirituele behoefte van de inwoners van Constantinopel te voldoen was een goede waterhuishouding vitaal voor het voortbestaan van de stad. De stad had geen natuurlijke bronnen en haalde haar water van ver buiten de stad. Om het water tijdens de natte seizoenen te herbergen liet Justinianus een grote cisterne bouwen onder de stad, vlakbij het Augustaion en de Hagia Sophia.³² Dit enorme bassin kon 80.000 kubieke meter water opslaan. Het opgeslagen water kon in tijden van droogte of belegering gebruikt worden om de stad van water te voorzien. De naam van dit bassin is de Basilica cisterne, naar het type gebouw waaronder het gebouwd was. Justinianus herbouwde andere onderdelen van de stad die tijdens de Nika rellen waren verloren zoals de Baden van Zeuxippos. De baden waren dicht bij het keizerlijk paleis gelegen en was publiekelijk toegankelijk. De baden grensden aan het Hippodroom en ontkwam niet aan de woede van derellende menigte. Het plein, waaraan de Hippodroom gevestigd was, het Augustaion werd ook hersteld, evenals de Chalke poort van het paleiscomplex. Het Senaatsgebouw dat achter de Chalke poort lag, in het paleiscomplex, werd ook hersteld.³³

Justinianus poogde ook de graantoevoer naar de stad te verbeteren. De graanscheperen vanuit Egypte hadden moeite de Bosporus op te varen aangezien ze tegen de stroming in moesten varen. Soms moesten de schepen lang wachten op een gunstige wind. Om dit te verhelpen bouwde de keizer door graanpakhuizen te bouwen op een eiland vlakbij de Bosporus. Wanneer de wind ongunstig stond konden de schepen hun graan daar uitladen. De schepen hoefden zo niet te wachten en konden

²⁹ Procopius, *Anecdota*, hoofdstuk 12.

³⁰ Sarris, *Economy Justinian*, 215.

³¹ Downey, *'Justinian as a Builder'*, 263.

³² Procopius, *On Buildings*, Boek 1, 12.

³³ Evans, *The Emperor Justinian*, 53-54.

ze vaker de reis van Egypte naar Constantinopel maken.³⁴ De verbeterde graantoevoer verkleinde de kans op rellen zoals de Nika rellen. Daarnaast kon de bevolking ook minder gemakkelijk gemanipuleerd worden om tegen de keizer op te treden.

Procopius gaat diep in op de redenen en het werk dat nodig was voor de bouw van de gebouwen van Justinianus. Malalas benoemt de gebouwen in zijn *Chronicle*, maar geeft weinig details.³⁵ Het verschil kan verklaard worden door het verschil in type tekst. De *Chronicle* is een kroniek en bevat gedeeltelijk doorlopende tekst en is gedeeltelijk een opsomming van gebeurtenissen in een bepaald jaar.³⁶ De *Chronicle* is op zichzelf niet genoeg om de gebouwen in een geografische context te plaatsen, maar met andere bronnen zoals *De Aedificiis* is het een goede bron om het bestaan van verschillende gebouwen te bevestigen. Procopius gaat ook in op de daadwerkelijke bouw van verschillende belangrijke gebouwen. Geen werk is over Justinianus is immers compleet als deze niet de Hagia Sophia behandelt. De Hagia Sophia wordt uitgebreid behandeld. Procopius beschrijft hoe Justinianus de beste geesten uit zijn tijd opdracht geeft de kerk te herbouwen. Isodorus van Milete en Athemios van Tralles waren oorspronkelijk geleerde natuurkundigen en begonnen snel na de Nika rellen aan de bouw.³⁷ De kosten van de bouw moeten enorm zijn geweest, met sommige schattingen leggen de kosten tussen de 1.440.000 en de 1.800.000 solidus. Het jaarlijkse budget voor het Byzantijnse Rijk was ongeveer 7.000.000 solidus.³⁸ De Hagia Sophia was de grootste van alle kerken gebouwd door Justinianus en staat nog steeds in de moderne tijd. De bouw kostte iets minder dan zes jaar, maar moest in 353 en 357 gerepareerd worden na verschillende aardbevingen.

Procopius en Malalas zijn beide contemporaine schrijvers en hebben een zeer eigen stijl. Procopius laat twee standpunten zien in de twee gepubliceerde werken aan de ene kant en zijn ongepubliceerde *Anekdotia* aan de andere kant. Malalas is minder verijdend dan Procopius, maar geeft een minder wisselend beeld over Justinianus. Beide auteurs gebruiken de propaganda van het keizerlijk hof om hun werken te schrijven. De *Anekdotia* van Procopius gebruikt de propaganda om tegen te ageren en erkent dat hij zelf ook meegeholpen had aan diezelfde propaganda in zijn eerdere werken, *De Aedificiis* en *De Bellis*. Procopius is hierdoor gemakkelijk te contrasteren met zijn eigen werk. Door Malalas met de twee gezichten van Procopius te vergelijken is het mogelijk een evenwichtig beeld te vormen over de representatie van de bouwpolitiek van Justinianus in zijn eigen tijd.

³⁴ Evans, *The Emperor Justinian*, 54-55.

³⁵ John Malalas, *The Chronicle*, 285.

³⁶ Bijvoorbeeld: *Ibidem* 282 en 285.

³⁷ Evans, *The Emperor Justinian*, 51.

³⁸ Downey, *'Justinian as a Builder'*, 263.

De oorzaken en verloop van de Nika rellen

De Nika rellen worden gezien als een van de grote gebeurtenissen in Constantinopel tijdens de vroege regering van Justinianus. Om de hoofdvraag te beantwoorden is het van belang om de oorzaken van de Nika rellen in kaart te brengen. De antwoorden daarop creëren de omvang en de ontwikkeling van de verwoestingen in de stad.

Als eerste gaat deze scriptie in op het fractiegeweld tussen de wagenrengroepen en het belang van het Hippodroom in een Byzantijnse stad. Ten tweede brengt het de rol van de aristocratie van Constantinopel in de escalatie Nika rellen naar voren. Ten slotte zal de scriptie ingaan op de reactie van Justinianus en

Constantinopel was ten tijde van Justinianus de hoofdstad van het Byzantijnse rijk, en daarnaast ook de grootste stad van het rijk met een half miljoen inwoners³⁹. Hoewel de stad een stuk groter was dan andere grote steden in het oosten, werd deze net als de andere steden van het Byzantijnse rijk geplaagd door geweld.⁴⁰ Het was voor de keizer van belang dat de omvang van het geweld beperkt bleef, aangezien hij zelf aanwezig was in de hoofdstad. Een oproer in Constantinopel kon veel schade aanbrengen aan gebouwen, maar ook aan de keizer zelf. De keizer heeft permanente residentie in de stad sinds Constantijn de Grote de hoofdstad van het Romeinse Rijk van Rome naar Constantinopel verplaatste. De bevolking maakte gebruik van de aanwezigheid van de Keizer om via rellen en oproeren druk uit te oefenen op hun leiders.⁴¹

³⁹ Evans, *The Emperor Justinian*, 1.

⁴⁰ Greatrex, 'A Reappraisal', 60.

⁴¹ Ibidem, 61-62.

De spil in het meeste geweld was de hippodroom.⁴² In de hippodroom werden wagenraces gehouden. De menners waren onderdeel van een van de vier groepen die hun wagen en paarden financierden. Deze groepen waren de Roden, Witten, Blauwen en Groenen. In Constantinopel waren de Blauwen en de Groenen het belangrijkste en speelden de Roden en Witten een ondergeschikte rol aan de andere twee groepen. De Blauwen en Groenen speelden niet alleen een rol tijdens de wagenraces, maar speelden ook een rol in het dagelijks leven van de inwoners van Constantinopel.⁴³ De spanningen tussen de groepen kon hoog oplopen.⁴⁴ De meeste inwoners kozen voor een groep en stelden zichzelf voor als een aanhanger van de Groenen of Blauwen. Zelfs Justinianus en Theodora identificeerden zichzelf met een van de groepen. Beiden waren fervente aanhangers van de Blauwen.⁴⁵ De Groenen en de Blauwen zorgden vaak voor opstoten na wagenraces wat geregeld escaleerde tot geweld door de gehele stad. De rellen waren het gevaarlijkste voor de keizer wanneer de groepen gemeenschappelijk optrokken tegen de autoriteiten.⁴⁶

Wagenrenner van de Blauwen, 3e eeuw B.C. mozaïek

In de aanloop naar de Nika rellen probeerde Justinianus de rengroepen in bedwang te houden. Onder zijn voorganger Justin I speelde Justinianus al een rol in het in toom houden van de verschillende groepen, maar doordat Justinianus veel steun gaf aan de Blauwe fractie had dit weinig zin.⁴⁷ De eerdere steun van Justinianus aan de Blauwen gaf hen de mogelijkheid om ongehinderd tegen de Groenen te ageren. Nadat Justin en Justinianus de druk op alle fracties opvoerden in 527 ontstond er een klimaat waarin de verschillende groepen niet met elkaar concurreerden, maar waarin ze samenwerkten tegen het keizerlijk hof.⁴⁸

Hoewel rellen niet ongevoelen waren in het Constantinopel in de tijd van Justinianus waren de Nika rellen van ongekeende intensiteit en grootte. Een deel daarvan wordt geweten aan de aristocratie van het keizerrijk.⁴⁹ De aristocratie werd bij het aantreden van Justinianus hard getroffen door zijn landhervormingen en confiscatie van landerijen van grootgrondbezitters die gekant waren tegen de keizer. Deze

⁴² Evans, *The Emperor Justinian*, 17.

⁴³ Ibidem, 17.

⁴⁴ Bijvoorbeeld Theophanes, *Chronicle of Theophanes*, vert D. Munro en G. Sellery, *Medieval Civilization* (New York, 1910), 104-107.

⁴⁵ Evans, *The Emperor Justinian*, 16.

⁴⁶ Greatrex, 'A Reappraisal', 64-65; Peter Bell, *Social conflict in the Age of Justinian* (Oxford, 2013), 144.

⁴⁷ Greatrex, 'A Reappraisal', 66-67.

⁴⁸ Greatrex, 'A Reappraisal', 66-67.

⁴⁹ Peter Sarris, *Economy and Society in the Age of Justinian* (Cambridge, 2006), 216.

maatregelen maakten dat Justinianus niet de gunst van de aristocratie had.⁵⁰ Naast deze impopulaire maatregelen moesten senatoren diep neerbuigen in het gezelschap van de keizer en de keizerin. Dit was vooral vernederend voor de senatoren omdat het keizerlijk paar in hun ogen van laag bloed kwam, aangezien Justinianus van Illyrische herkomst was en Theodora voorheen een danseres en dame van lichte zede was.⁵¹ De aristocraten waren daarnaast, net als de rest van de stad, onderdeel van de fracties van de wagenraces. Ze wierpen zich op als patroon van de Groenen of Blauwen en gebruikten de fracties om hun invloed op het politieke toneel uit te breiden.⁵² De hand van de aristocraten in de Nika rellen is te zien in de verandering van de eisen van de meute tijdens het verloop van de Nika rellen.⁵³ Hieruit blijkt dat de aristocratie een grote speler was in de escalatie van de oproer in de dagen na het begin van de Nika rellen.

Enkele weken voordat de Nika rellen begonnen waren er al kleine rellen geweest na andere wagenraces. Bij deze rellen had de prefect van Constantinopel, Eudaimon, een groep oproerkraaiers opgepakt. Deze groep bestond uit een mengeling van Groenen en Blauwen. Zeven van deze groep werden veroordeeld tot de doodstraf voor een moord. Drie dagen voordat de Nika rellen uitbraken zouden deze zeven opgehangen worden. Het schavot brak echter en twee van de moordenaars, een Groene en een Blauwe, wisten de beul te ontwijken en te ontkomen naar een nabijgelegen klooster.⁵⁴ Tijdens de wagenrennen op dertien januari, drie dagen later, vroeg de menigte die de race bijwoonden om amnestie voor de twee mannen. Justinianus weigerde te antwoorden en liet de race doorgaan. Hij hield hierbij aan zijn koers om de hard op te treden tegen de groepen. De twee groepen veranderden hun toon na mate de wedstrijd vorderde. In plaats van een beroep doen op de Keizer om de vrijlating van de eigen partijgenoot werd de roep om beide mannen vrij te laten steeds sterker. De onrust was nu tegen de autoriteiten gekeerd.⁵⁵ De roep die de menigte gebruikte om hun eenheid aan te duiden werd: "Nikè", overwinning of verovering.⁵⁶

In de nacht van dertien januari begonnen de eerste brandstichtingen. De menigte trok naar het Praetorium van de stadsprefect in Constantinopel, nabij het Forum van Constantijn. De meute probeerde een antwoord te verkrijgen vanuit het Praetorium. Het Praetorium weigerde, net als de Keizer, te antwoorden. De woedende menigte stichtte daarop een brand in het Praetorium.⁵⁷ De brand sloeg daarop over op de bronzen poorten van het paleiscomplex, de Chalke poort, en de Hagia Sophia.⁵⁸ De volgende dag probeerde Justinianus de gemoederen te bedaren door de race voort te

⁵⁰ Sarris, *Economy Justinian*, 215.

⁵¹ Evans, *The Emperor Justinian*, 15-16.

⁵² Ibidem, 17.

⁵³ Greatrex, 'A Reappraisal', 71.

⁵⁴ Ibidem, 67-68.

⁵⁵ Evans, *The Emperor Justinian*, 18.

⁵⁶ John Malalas, *The Chronicle of John Malalas*, vert Elizabeth Jeffreys, Michael Jeffreys en Roger Scott, Australian Association for Byzantine Studies (Melbourne, 1986), 276.

⁵⁷ Bury, 'The Nika Riot', 106.

⁵⁸ Westbrook, 'Evidence for Topography', 36; John Malalas, *The Chronicle*, 275; Evans, "The Emperor Justinian", 18.

zetten. Dit gebaar werkte echter averechts: de Groenen en de Blauwen staken hun tribunes in de Hippodroom in brand.⁵⁹ De rellen escaleerden daarna door de rest van de stad. De kopstukken van de menigte kwamen met meer eisen. De eisen werden uitgebreid door het opstappen van verscheidene openbare functionarissen te vragen. De betreffende functionarissen waren:

- Eudaimon, de prefect van de stad die de groep benedeelden ter dood had veroordeeld
- Johannes de Cappadociër, Praetoriaans prefect van het oosten
- Tribonianus, een quaestor in die periode, maar vooral bekend van het schrijven van de juridische codex van Justinianus.

De eis van het aftreden van de laatste twee is opvallend omdat ze vrijwel niet direct te maken hadden met de aanloop naar de rellen. De toevoeging van deze twee personen aan de eisen lijst wijst op de inmenging van senatoren en aristocraten die het beleid van Justinianus wilden veranderen.⁶⁰ Om de menigte tot kalmte te dwingen accepteerde Justinianus hun eisen. Johannes en Tribonianus werden kort na de rellen weer hersteld in hun positie. Het was vrij normaal om publieke functionarissen tijdelijk te ontslaan om het volk tevreden te stellen.⁶¹

Het mocht echter niet baten, de brandstichtingen en rellen zetten zich door zoals de voorgaande dagen. De meute ontwikkelde zich verder en begon een zoektocht naar een vervanger voor Justinianus zelf, wederom onder invloed van senatoren die de keizer weg wilden hebben.⁶² Een andere keizer was snel gevonden, aangezien de neven van keizer Anastasius I nog leefden en tijdens de rellen in de stad waren. Twee neven, Hypatius en Pompeius, waren tijdens de rellen zelfs in het keizerlijk paleis. Justinianus was echter bang dat een van hen hem zou verraden en zelf het paars aan zou trekken. Die zaterdag, achttien januari, vertrokken Hypatius en Pompeius het paleis onder druk van Justinianus.⁶³

Zaterdag arriveerde ook een legereenheid uit het nabijgelegen Thracië om de oproer in bedwang te houden. Ze voerden enkele charges uit op de relschoppers, maar hadden geen effect op de rellen. De eenheden vochten zich daarop naar het paleizencomplex. Tijdens de gevechten werden er meerdere branden gesticht en ging het Praetorium van de Praetoriaanse prefect in vlammen op. De vuurzee verplaatste zich vervolgens richting het noorden en bracht grote schade aan de stad. De volgende dag probeerde Justinianus voor de laatste keer de gemoederen te bedaren door te verschijnen in het Hippodroom om zijn ongelijk te bepleiten. De massa accepteerde zijn excuses niet. Onder druk van de mensen in het Hippodroom moest Justinianus zich terug te trekken in het paleiscomplex. Deze smeekbede had precedent in eenzelfde smeekbede die Anastasius gebruikte tijdens rellen in 512. Anastasius was

⁵⁹ Greatrex, 'A Reappraisal', 70.

⁶⁰ Ibidem, 71-72; Evans, *The Emperor Justinian*, 18-19.

⁶¹ Greatrex, 'A Reappraisal', 65.

⁶² Evans, *The Emperor Justinian*, 18-19.

⁶³ Bury, 'The Nika Riot', 119.

daarentegen wel succesvol. Het verschil was waarschijnlijk omdat Justinianus te laat reageerde op de onlusten. De rellen waren te groot om met excuses af te wenden.⁶⁴

Nadat Justinianus de neven van Anastasius gesommeerd had het paleis te verlaten werd Hypatius door de menigte gevonden en onder dwang gekozen tot keizer. Na deze belediging, gericht tot Justinianus, trok de menigte terug naar het Hippodroom om hem te kronen tot keizer. Hypatius nam plaats in de keizerlijke loge, waar diezelfde ochtend Justinianus nog stond. Justinianus besloot de menigte met geweld te beteugelen en maakte plannen om de troepen onder zijn commando in te zetten om dit te bewerkstelligen. De menigte was het makkelijkste in bedwang te houden in een afsluitbare ruimte dan in de straten van de stad. Aangezien het grootste gedeelte van de oproerkraaiers in het Hippodroom zaten om Hypatius te kronen was dit een uitgelezen kans om de rellen te stoppen. Justinianus gebruikte hierbij de rivaliteit tussen de Groenen en de Blauwen door ze tegen elkaar uit te spelen. De keizer stuurde een van zijn meest vertrouwde adviseurs, de eunuch Narses om de Blauwen om te kopen. Hij hoopte hier gebruik te maken van zijn bekende voorkeur voor deze fractie en het feit dat Hypatius een fervente aanhanger van de Groenen was.⁶⁵

Het plan werkte, en een groot deel van de Blauwen vertrokken uit het Hippodroom. De menigte was echter nog steeds groot en vastberaden om Hypatius tot keizer te kronen. Justinianus stuurde zijn troepen op het Hippodroom af onder leiding van zijn twee meest vertrouwde legerleiders, Mundus en Belisarius. Belisarius probeerde eerst via de keizerlijke loge Hypatius te arresteren, maar zijn weg werd versperd, waarop hij noodgedwongen via een andere route het Hippodroom binnen moest komen. De generaals stuurden hun eenheden aan om het Hippodroom schoon te vegen, Mundus vanuit het zuiden en Belisarius vanuit noorden. Iedereen in de renbaan werd vermoord door de troepen. 30.000 mensen, zowel Groenen als Blauwen, lieten die dag het leven in de grootste stad ter wereld.⁶⁶ De volgende dag werd de pretendent voor de keizerkroon, Hypatius, geëxecuteerd voor zijn verraad tegen Justinianus.

De rellen hadden ondertussen grote delen van de stad in de as gelegd, voornamelijk na de brandstichtingen in de twee Praetoria. Aangezien de stad grotendeels uit hout gebouwd was sloeg het vuur snel over op de omliggende gebouwen. Daarnaast was het moeilijk de vuurhaarden te blussen omdat de meute de straten van het centrum blokkeerden. De aanval op het Praetorium van de stadsprefect Eudaimon was geen ongewone gebeurtenis tijdens rellen in de context van het wagenrennen. Wanneer het andere Praetorium belaagd wordt, van Johannes de Cappadociër, ontstijgen de rellen het fractiegeweld en raakt het conflict gepolitiseerd. De brand vanuit het Praetorium van de prefect van het oosten waait over naar het noordelijke deel van de stad waar de vuurzee de grootste schade aanrichtte. Bouwwerken als de Chalke poort, de Hagia Sophia en delen van het Hippodroom waren in de as gelegd als gevolg van de brandstichtingen. Hoofdstuk drie gaat diep in op het spoor van de branden en de wederopbouw die Justinianus later opzette. Het verloop van de Nika rellen is van

⁶⁴ Greatrex, 'A Reappraisal', 76.

⁶⁵ Ibidem, 76; Evans, *The Emperor Justinian*, 92.

⁶⁶ Greatrex, 'A Reappraisal', 79-80.

belang omdat verschillende gebouwen hierin dienden als symbool voor de woede van menigte, maar ook als brandhaarden vanwaar de rest van de stad werd aangestoken.

Constantinopel topografisch, tijdens en na de Nika rellen

Constantinopel was gesticht door keizer Constantijn de Grote in 324 na Christus. De stad is gebouwd op zeven heuvels, net als Rome. De ligging is ideaal, omdat het op het kruispunt ligt tussen het oosten en het westen van het Romeinse Rijk. De oostelijke provincies waren rijke gebieden en brachten veel belasting geld op. Constantinopel ligt verder naar het oosten dan Rome en dus dichterbij deze waardevolle provincies. De grenzen in het oosten met het Perzische Sassanidenrijk lagen zo dichterbij, evenals de belangrijke noordgrens langs de Donau. De plek van Constantinopel was al ingenomen door een Griekse stad genaamd Byzantium. Constantijn herbouwde grote delen van die stad en gaf het de naam Nieuw Rome.⁶⁷ Al snel noemden de inwoners de stad echter Constantinopel, naar de stichter van de stad.⁶⁸ De stad ligt tussen de Bosporus en een arm van de Bosporus, de Gouden Hoorn. Deze ligging was gunstig voor het controleren van scheepvaart tussen de Middellandse Zee en de Zwarte Zee. De enige zeeroute van de Zwarte Zee en de Middellandse Zee liep door de Bosporus. Het Romeinse rijk omvatte in de tijd van Constantijn ook een groot deel van de kust van de Zwarte Zee. In de tijd van het aantreden van Justinianus was het rijk geslonken tot alleen het oostelijke gedeelte van het rijk van Constantijn. De stad was sinds het splitsen van het Romeinse Rijk in het West-Romeinse Rijk en het Oost-Romeinse Rijk enorm gegroeid. Tot de opsplitsing verbleef de keizer een deel van zijn regeerperiode in Rome en een deel in Constantinopel. Na de definitieve splitsing na het overlijden van keizer Theodosius I werd Constantinopel de permanente zetel van de keizer van het Oost-Romeinse Rijk.⁶⁹

Constantijn hergebruikte delen van Byzantium bij het bouwen van zijn nieuwe stad. De akropolis van de stad werd gedeeltelijk omgebouwd tot een plein. Dit plein werd gekenmerkt door een standbeeld van zijn moeder Augusta Helena. Aan dit standbeeld ontleent het plein haar naam: Augustaion. Het andere deel van de akropolis huisde de eerste versie van de Hagia Irene. In het zuiden van het schiereiland werd begonnen aan het keizerlijk paleis. Vanaf de Augustaion liep de hoofdstraat richting het westen, geflankeerd door colonnades. Deze straat werd de Mese genoemd en was de grote toevoerweg naar het Hippodroom. Het Hippodroom grenst aan de Mese en het Augustaion en vormde de grens tussen het paleiscomplex en de rest van de stad. Constantijn probeerde het wagenrennen te bevorderen als alternatief voor de bloedige gladiatorenspelen van Rome. Het rijk was in zijn tijd nog overwegend heidens, dus hij kon de gladiatoren niet verbieden. Door het Hippodroom een prominente plek te geven in zijn nieuwe hoofdstad wilde hij de bevolking aanmoedigen naar de wagenrennen te gaan.⁷⁰ Vlakbij het Hippodroom, aan het Augustaion stonden de baden van Zeuxippos. Dit publiekelijk badhuis was geen ongewoon gezicht in een Romeinse stad. In Rome zelf vervulden de Thermen van Caracalla een gelijke functie. De nieuwe hoofdstad van Constantijn kon niet onderdoen voor Rome en de baden van Zeuxippos stond er om bekend dat er beelden vanuit heel Griekenland te zien waren.

⁶⁷ Berger, 'Streets and Public Spaces', 165.

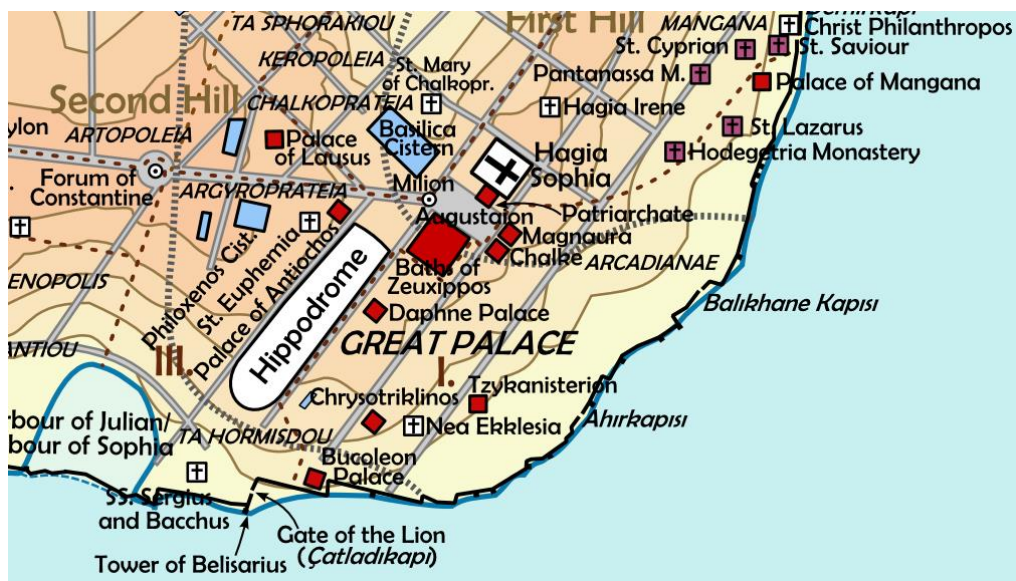
⁶⁸ Treadgold, *Byzantine State and Society*, 39.

⁶⁹ Ibidem, 71-72.

⁷⁰ Ibidem, 41.

De Mese loopt vanaf het Augustaion door alle drie de delen van stad verder richting het westen. De Mese werd doorkruist door verschillende wegen die vanaf de Gouden Hoorn naar het zuiden liepen tot de Zee van Marmara. De Mese was voor de uitbreidingen de landweg naar het westen. De latere uitbreidingen van de stad lijfden delen van de Mese in. De Mese werd ook gebruikt voor de triomf van Belisarius in 534 na de verovering van Noord-Afrika.⁷²

Zoals al gezegd in hoofdstuk 1 legden de Nika Rellen grote delen van de stad in as. De eerste onlusten begonnen in het Hippodroom, maar de eerste brandstichting van de Nika rellen was bij het Praetorium van de stadsprefect. Het Praetorium lag aan de zuidkant van de Mese, vlakbij het Forum van Constantijn. Het vuur breidde zich noordelijk uit en sloeg over naar de zilversmeden aan de overkant van de Mese.

Figuur 2: Topografische kaart van het Paleisdistrict en verschillende pleinen en straten.

⁷¹ Berger, 'Streets and Public Spaces', 162.

⁷² Evans, *The Emperor Justinian*, XXV.

⁷³ Berger, 'Streets and Public Spaces', 162.

18

De vuurzee verspreidde zich door de colonnade langs de Mese. Het vuur verplaatste zich oostelijk richting de Hagia Sophia. De tweede versie van deze kerk ontsnapte niet aan de vlammen. Het vuur sloeg vervolgens over op de Chalke Poort, waarna het Senaatsgebouw vlam vatte. Het vuur verspreidde zich niet verder zuidelijk naar het paleiscomplex.⁷⁴ De volgende dag zetten de fracties delen van de Hippodroom in brand. Na de brandhaard aan de noordkant van de Mese ontstond nu een brand aan de zuidkant van de Mese. Een deel van het Hippodroom vatte vlam en de Baden van Zeuxippos brandden af. De volgende dag, toen het conflict politiseerde, trokken de oproerkraaiers naar het Praetorium van de Prefect van het Oosten, Johannes de Cappadociër. Dit Praetorium was hoger op de eerste heuvel van Constantinopel gesitueerd. Nadat de menigte wederom geen antwoord kreeg van het Praetorium stichtten ze ook daar een brand. De wind waaide die dag uit het noorden en de brand werd heuvelafwaarts geblazen.⁷⁵ In die richting stonden de kerken Hagia Irene en de Hagia Sophia. De archieven van het Praetorium gingen in vlammen op en de Hagia Sophia leed grote schade.⁷⁶ Het vuur verspreidde zich vervolgens verder langs de voet van de heuvel naar de rest van de stad. Verscheidene huizen van senatoren en andere hoogwaardigheidsbekleders langs de Mese ontkwamen niet aan het vuur. Het verschil tussen deze twee brandhaarden is belangrijk om het verloop van de verwoestingen in kaart te brengen. Van de tweede brandhaard, oorspronkelijk vanuit het Praetorium Johannes de Cappadociër, is het duidelijk dat dit om een gepolitiseerde actie gaat. Het was ongebruikelijk dat de prefect van het Oosten een doelwit was van rellen in Constantinopel. Daarnaast was het zeer fortuinlijk voor de menigte dat de archieven in vlammen opgingen. De archieven bevatte de strafbladen van bekende oproerkraaiers.⁷⁷ De invloed van de aristocratie op de Nika rellen leidde tot de tweede brandhaard.

Nadat de rellen onderdrukt waren door Belisarius en Mundus begon het beoordelen van de schade en de wederopbouw. De aandacht van Justinianus ging vooral uit naar het keizerlijk district en de directe omgeving van de Mese. Zoals eerder gezegd begon de wederopbouw vrijwel direct na het bloedbad in het Hippodroom. De enorme omvang van de branden en de verwoesting die de Nika rellen uiteindelijk deden was waarschijnlijk groter dan de plannen die Justinianus had. Pas na de rellen trok Justinianus verschillende architecten aan om zijn kerken te ontwerpen en bouwen. De belangrijkste architect was Isidorus van Milete, die nieuwe Hagia Sophia ontwierp.⁷⁸ Naast de Hagia Sophia herbouwde Justinianus ook de Hagia Irene. Beide kerken werden uitgebreid en rijkelijk versierd met fresco's en mozaïeken. Justinianus herbouwde de Chalke Poort en liet het Senaatsgebouw opnieuw oprichten achter de Poort.⁷⁹ De Baden van Zeuxippos werd ook herbouwd, maar de beelden in de Baden waren verloren. Naast deze herstelde gebouwen bouwde Justinianus ook nieuwe gebouwen in de stad. Zoals eerder aangeven was de waterhuishouding van de stad van groot belang voor Justinianus. De keizer in het midden van het verwoeste

⁷⁴ Westbrook, 'Evidence for Topography', 38.

⁷⁵ Ibidem, 45.

⁷⁶ Greatrex, 'A Reappraisal', 75.

⁷⁷ Ibidem, 75.

⁷⁸ Evans, *The Emperor Justinian*, 59.

⁷⁹ Ibidem, 54.

gedeelte een nieuwe cisterne bouwen die aangesloten was op het aquaductensysteem van Valens, gebouwd in 368 door de keizer die haar naam droeg.⁸⁰ Het grote paleis werd ook uitgebreid met verscheidene gebouwen door Justinianus. De kosten van alle projecten waren immens, maar zoals eerder aangeven had Justinianus in de jaren na de Nika rellen veel fondsen tot zijn beschikking. Er was echter ook veel verwoest door de branden in de stad aangezien de meeste huizen van hout waren gebouwd. Het vuur kon ongehinderd de gehele noordkant van de Mese in de as leggen.⁸¹ Het vuur brandde tot ver in de stad. Zelfs de kerk van Heilige Apostels, gelegen op de vierde heuvel van de stad, leed schade en moest hersteld worden door Justinianus.⁸²

De grootste bouwwoede kwam direct na de Nika rellen. Justinianus kreeg veel meevallers in die periode. De gebouwen werden met een ongekennde snelheid hersteld en gebouwd. Zelfs de Hagia Sophia kostte minder dan zeven jaar om te bouwen. In de regeringsperiode van Anastasius werd er een overschot opgebouwd op de overheidsfinanciën. Om kosten te besparen was er waarschijnlijk ook bezuinigd op het onderhoud van gebouwen.⁸³ Onder Justinianus zou dus meer geld uitgegeven moeten worden om de gebouwen te repareren. Daarnaast kwam er meer belasting uit de nieuw veroverde gebieden, samen met oorlogsbuit van de oorlogen in Italië en Noord Afrika. De oorlog in het oosten met de Sassaniden werd stilgelegd en de twee strijdende partijen tekenden de Eeuwige Vrede in 532. Justinianus kon de troepen in het oosten inzetten voor zijn campagnes in het westen. Deze periode van welvaart en bouwdrift kwam echter aan zijn eind rond 540.⁸⁴ De Sassaniden schonden het vredesverdrag en vielen Mesopotamië en Syrië binnen. Deze achteruitgang van Justinianus' geluk werd bezegeld door een nieuwe dreiging: de pest.

De pest breidde zich uit vanuit Egypte en bereikte al snel Constantinopel via de graantoevoer vanuit de Nijldelta. De ziekte kreeg de naam: de pest van Justinianus. De gevolgen waren overweldigend. In 542 verspreidde de pest zich over de hoofdstad van het Byzantijnse Rijk. De dichtbevolkte stad werd zwaar getroffen en de keizer zelf ontkwam niet aan de ziekte. Meer dan een kwart van de inwoners van de stad lieten het leven.⁸⁵ De pest zou het Byzantijnse rijk voor de komende eeuwen teisteren. Het geld was op en de burgers van Constantinopel waren hard geraakt door de pest van Justinianus. Nadat de koepel van de Hagia Sophia in 558 instortte kostte het vijf jaar om de schade te herstellen, bijna even lang als de bouw van gehele kerk in 532.

Justinianus had grootse plannen om Constantinopel naar zijn hand te zetten en met de Nika rellen kwam de mogelijkheid en de noodzaak voor een grondige renovatie van de stad. In de tien jaar na de Nika rellen kon Justinianus ongekennde wonderen bouwen. De Hagia Sophia staat immers nog steeds. De waterhuishouding werd sterk verbeterd en de pracht van de stad werd uitgebreid met de grootste kerk in de toen bekende wereld. Na 542 moest Justinianus zijn dromen bijstellen. Het Byzantijnse rijk

⁸⁰ Evans, *The Emperor Justinian*, 54.

⁸¹ Bury, 'The Nika Riot', 114.

⁸² Downey, *'Justinian as a Builder'*, 264.

⁸³ Ibidem, 266.

⁸⁴ Treadgold, *Byzantine State and Society*, 273.

⁸⁵ Ibidem, 196.

werd geteisterd door de Perzen en de pest en was niet meer in staat grote bouwwerken te maken. Justinianus' nalatenschap was intussen gefundeerd in de fundaties van Constantinopel.

Justinianus herbouwde grotendeels de gebouwen die verloren waren in de branden van de Nika rellen. Waar hij de kans zag voegde hij pracht en praal toe, vooral in de kerken van de stad. De openbare voorzieningen werden ook niet vergeten. Verschillende hospices werden gebouwd in de stad en de waterhuishouding werd op orde gebracht door de bouw van enkele cisternen, waarvan de Basilica cisterne de grootste was. Het lijkt erop dat Justinianus veel van zijn plannen wist te realiseren in het decennium na de Nika rellen. Aan de basis van de stad veranderde hij weinig, maar de horizon van Constantinopel wordt nog steeds bepaald door bouwwerken van Justinianus.

Conclusie

Deze scriptie behandelde twee debatten die gaan over de regering van Justinianus en de Nika rellen. Het eerste debat werd geanalyseerd in het eerste hoofdstuk. De loop van Nika rellen worden gekenmerkt door twee hoofdoorzaken. De eerste oorzaak is het kracht van de wagenrennen fracties. In het Byzantijnse rijk genoten ze veel macht. Vaak wist de keizer de twee grootste partijen, de Groenen en de Blauwen, tegen elkaar uit te spelen. Tijdens de Nika rellen wisten de twee fracties zich te verenigen tegen de keizer. Dit leidde tot de opstoten waarmee de Nika rellen begonnen. De tweede oorzaak was de afgunst en vijandschap die de aristocratie koesterde tegen Justinianus. In de Nika rellen zagen ze een uitgelezen kans om Justinianus af te zetten. Na enkele dagen namen ze de teugels van de opstand in handen en stuurden ze aan op een wisseling van de macht. Vanwege de tweede ontwikkeling zijn de Nika rellen anders dan andere rellen in het Byzantijnse rijk. Het maakte de Nika rellen een serieuze bedreiging voor Justinianus. Toen Justinianus de rellen echter wist te onderdrukken werden ze hard aangepakt en werd hun fortuin in beslag genomen. Zonder de escalatie van de rellen door de aristocratie kon Justinianus aan de ene kant niet een groot deel van de stad herbouwen en had hij aan de andere kant daar niet de middelen daarvoor.

Het tweede debat werd besproken in het tweede hoofdstuk. Ten eerste gaf deze scriptie de levensloop van Malalas en Procopius. Daarna ging het hoofdstuk verder in op de manier waarop Procopius en Malalas omgingen met propaganda van Justinianus. Malalas gebruikte officiële kanalen om zijn Chronicle te schrijven maar prijst Justinianus niet aan. Procopius is zeer lovend over Justinianus in zijn gepubliceerde werken, maar koesterde ook een wrok tegen Justinianus en Theodora. Deze wrok lijkt later in Procopius' leven te zijn ontwikkeld, nadat Procopius verder van de keizer kwam te staan. Ook stierf Theodora later in Procopius' leven, wat kritiek op het keizerlijk paar makkelijker maakte. In zijn Anekdota komt de wrok naar voren, maar dat werk moet evenals zijn gepubliceerde werken niet altijd voor waar aangenomen worden. Hoewel Procopius' werken niet de waarheid hoeft te bevatten staat het wel voor het sentiment van de auteur en de bovenklasse van de Byzantijnse samenleving, waardoor het een belangrijke bron is vanuit dat perspectief. Zijn De Aedificiis is een lofrede over de gebouwen van Justinianus en kan als overzichtswerk gebruikt worden om achter de bouwpolitiek van Justinianus te komen. Er missen echter onderdelen in zijn werk omdat Procopius het niet af heeft kunnen maken. Ook is het een lofrede, dus kan het onderdelen weglaten die niet vol lof zijn over de keizer.

Het derde en laatste hoofdstuk is de analyse over de topografie van Constantinopel. Dit hoofdstuk ging eerst in op de geschiedenis van de stad. Op deze manier kon een overzicht gemaakt worden van de stand van zaken aan de vooravond van de Nika rellen. Het ging in op de belangrijkste ontwikkelingen van de stad vanaf het moment dat Constantijn de Grote de Griekse stad Byzantium omdoopt tot Nieuw Rome. Constantijn maakt veel aanpassingen aan de oude Griekse stad, waarvan vele gebouwen de stad bepalen zelfs tot de tijd van Justinianus. De daaropvolgende keizers maken eigen toevoegingen aan de stad, tot Theodosius II. Theodosius breidde de stad uit door een nieuwe verdedigingsmuur te maken verder buiten de stad. Wanneer situatie in Constantinopel is geschetst gaat de scriptie verder in op de

verwoestingen tijdens de Nika rellen. De twee brandhaarden werden op de kaart geplaatst en de uitbreiding van het vuur behandeld. Ook word een overzicht gemaakt van de verloren onderdelen van de stad. Hieruit bleek dat veel van de stad opnieuw gebouwd moest worden, waaronder ook delen van het paleisdistrict. Justinianus legde vooral veel nadruk op de gebouwen in dit district en kerken in andere delen van de stad. Ten slotte gaat het hoofdstuk in op de bouwpolitiek van Justinianus zelf en welke gebouwen werden hersteld, herbouwd en nieuw gebouwd. Hieruit blijkt dat Justinianus het grote deel van zijn plannen om de stad op te knappen en te herbouwen in het decennium na de Nika rellen tot uitvoer bracht. Justinianus had te weinig tijd om de structuur van de stad drastisch te veranderen zoals Theodosius II of Constantijn gedaan hadden voor zijn tijd. Daarnaast was de stad al te groot geworden om een veelbetekenende verandering aan te brengen. Justinianus wist daarentegen wel de prestige van de stad te vergroten door gebouwen groter en grandiozer te herbouwen. Enkele van zijn gebouwen typeren de horizon bijna 1500 jaar later nog steeds. Ondanks dat de periode van welvaart maar tien jaar duurde kon Justinianus veel van zijn plannen tot uitvoer brengen. Het getuigde van een goed inzicht en een goede planning van Justinianus dat hij deze monumentale taak in zo'n korte tijd kon voltooien. Zijn buitenlandpolitiek schepte in de periode na de Nika rellen de rust en de inkomsten om deze bouwpolitiek te verantwoorden, wat in de late oudheid geen gemakkelijke taak was. Daarnaast was de verwoesting na de Nika rellen serieus genoeg om een ijverige bouwpolitiek te rechtvaardigen. De naam Justinianus is nog altijd terecht verbonden met de stad aangezien enkele van zijn bouwwerken hebben de tand des tijd doorstaan.

Bibliografie

Gedrukte bronnen

John Malalas, *The Chronicle of John Malalas*, vert. Jeffreys, Elizabeth, Jeffreys, Michael, Scott, Roger, (Australian Association for Byzantine Studies, 1986).

Procopius. *The Anecdota or Secret History*, vert. H. B. Dewing. Loeb Classical Library 290. (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1935).

Procopius. *On Buildings. General Index*, vert. H. B. Dewing, Glanville Downey. Loeb Classical Library 343 (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1940).

Procopius. *History of the Wars, Volume I: Books 1-2. (Persian War)*, vert. H. B. Dewing. Loeb Classical Library 48. (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1914).

Theophanes, *The Chronicle of Theophanes*, vert. D. Munro en G. Sellerv (New York: Century Co., 1910).

Literatuur

Barker, John W., *Justinian and the later Roman Empire* (University of Wisconsin, 1966).

Bell, Peter N., *Social conflict in the Age of Justinian* (Oxford University Press, 2013).

Bury, J. B., 'The Nika Riot', *The journal of Hellenic Studies*, 17 (1897), 92-119.

Berger, Albrecht. 'Streets and Public Spaces in Constantinople', *Dumbarton Oaks Papers* 54 (2000), 161-72.

Charanis, Peter, 'Constantinople in the Age of Justinian, review', *Speculum* 36, no. 3 (1961), 477-78.

Downey, Glanville, 'Justinian as a Builder', *The Art Bulletin* 32, no. 4 (New York, 1950), 262-266.

Downey, Glanville, 'The Composition of Procopius, *De Aedificiis*', *Transactions and Proceedings of the American Philological Association* 78, (1947), 171-183.

Evans, James Allen, *The Emperor Justinian and the Byzantine Empire* (ABC-CLIO, 2005).

Greatrex, Geoffrey, 'The Nika Riot: A Reappraisal', *The Journal of Hellenic Studies*, vol 117 (1997), 60-86.

Janin, Raymond, *Constantinople Byzantine. Developpement urbain et repertoire topographique* (Parijs, 1964).

Maas, Michael, ed. *The Cambridge Companion to the Age of Justinian*. Cambridge Companions to the Ancient World. Cambridge (Cambridge University Press, 2005).

Mitchell, Stephen, *A history of the later Roman Empire, AD 284-641* (John Wiley & Sons, 2014).

Sarris, Peter, *Economy and Society in the Age of Justinian* (Cambridge University Press, 2006).

Scott, Roger D., 'Malalas, the Secret History, and Justinian's Propaganda' *Dumbarton Oaks Papers*, vol 39 (1985), 99-109.

Treadgold, Warren T., *A History of the Byzantine State and Society* (Stanford University Press, 1998).

Westbrook, Nigel, 'The account of the Nika riots as evidence for sixth-century Constantinopolitan Topography', *Journal of the Australian early medieval association*, 7 (2011), 33-54.